

DEMÉNY PÉTER

MÓDSZERES PANORÁMA

Lengyel András: *Irodalom és modernizáció – kollíziós szerkezetben. Fragmentumok és vázlatok*

■ Lengyel András tanulmányait mindig azzal az érzéssel olvashatjuk, hogy biztonságban vagyunk. Ezt a hangulatot gerjeszti(k) a mindig tárgyyszerű, bár savas, sommás ítélezésekre nemritkán hajlamos irály, a pontokba szedett, alapos írások s az az átfogó tekintet, mely minden téma kibontásánál érzékelhető.

Az irodalomtörténész és muzeológus szerző, aki Szegeden él, vállaltan *konzervatív*. Ez a világnézet azonban a konzervativizmus legjobbjaival rokonítja: a megmunkált, másfelől örökké munkában levő érték nagy filológusa ő, annak az értéknek, melynek mindig magasan a helye, ez a hely azonban a társadalmi változások következtében mindig módosul. A dinamika észszerű korlátain belül konzervatív tehát: olyan ragaszkodó, aki nem várja el, hogy a világ ne változzon, bár a változásoknak általában nem örül. „E könyv szerzője ugyanis, már csak életkora és neveltetése miatt is, régivágású filológus: *megérteni és leírni* akar, s nem konjunkturális érdekek szerint »kommunikálni.«” (7. – kiemelés a szerzőtől). Az öndefiníció pontos, az összkép mégis árnyaltabb annyival, hogy a következő oldalon már „az Ignotusról csak fecsegők”-ről hallunk, míg a 325. oldalon, Radnótiné naplójának elemzésekor pedig azt olvashatjuk, hogy az iránta érdeklődők többsége „hipokrita”. Ez utóbbira van érv, az előbbi csak egy epés megjegyzés, és számomra ezekből a dőfésekből is alakul ki egy sebezhető, rejtőzködő, nagy tudású, önön hübriszével küzdő, rendkívül alapos, bizonyos értelemben pozitívista, a

pozitívizmus szűklátókörűségén azonban mélyen túl látó bölcsész arcképe.

Irodalom és modernizáció – kollíziós szerkezetben – egy földhözragadt konzervatív már a kötet címén is megütözik. Holott semmi másról nincs szó, mint arról, hogy Lengyel azt az irodalomtörténeti korszakot kutatja, mely elválaszthatatlan a társadalom modernizációjától, attól a periódustól, amelyben az írógép megjelent, és amelyben a barkochba közismert szórakozássá vált. Miközben tehát a kommunikáció kifejezés kapcsán kifejti a kései kapitalizmust sújtó bírálatát, addig a kapitalizmus szárba szökkenésének irodalma a szenvedélye. Egyáltalán nem gúnyból mondom, hogy ez a kapitalizmusnak az az időszaka, amelyet ma már „emberarcúnak” lehet nevezni, az a korszak, melyben olyan szerzők alkottak, akik mára kanonizálódtak, akiknek a kapcsán fel sem merül, hogy műveik jók-e vagy rosszak, legfeljebb az, hogy alkotásaikat, íróságukat, lényüket már nem kutatják – mint a Tömörkény-tanulmány felütése mondja: „Ha őszinték vagyunk, el kell ismernünk, szervezett s szisztematikus Tömörkény-kutatás nem létezik.” (113.) És miért? Mert: „A kései modernitás viszonyai között [...] minden kivált csak a jelenről szól.” (uo.)

A Tömörkény-tanulmány egyébként több szempontból is önvallomásnak tekinthető. Egyfelől azért, mert Lengyel András Békéscsabán született ugyan, de már 1972-től Szegeden él, és bár a szövegben ingerült hangú passzus olvasha-

tó azokról, akik „sok butaságot” összeírtak a „szegediségről” (115.), de éppen ez a hozzáállás érteti meg az olvasóval, hogy a teljes értékű, telített szegediség az, amelyre a művelődéstörténészként is számon tartott szerző vágyakozik, amelyért dolgozik, és amelyet egyedül értékel. Másfelől azért, mert Tömörkény habitusának, alkatának leírásában könnyen észrevehető a rokon lélek iránti szimpátia. Az a Tömörkény, akinek a „csöndes véleményvezéri” pozíció elég volt – ez a pozíció arra épült, hogy az olvasók várták írásait, és olyan személyiségek tartoztak a rajongói közé, mint Görgey Artúr, Jászai Mari és Pekár Gyula –, de akinek a visszahúzódo szegedisége *választott* egyéniség volt. Hadd idézzünk hosszabban:

„Az ambíciónak ez a tagadhatatlan redukáltsága, látszólag, csupán alkati – azaz pszichológiai természetű – adottsága volt. [...] A *habitus* azonban, amely nemcsak életformájában, hanem műveiben is jelentkezett, jóval több, mint pusztán »pszichológia«. Nem »lágý« entitás, hanem szilárd szerkezetű beállítódás, »tartalma« pedig nem egyszerűen impressziók, benyomások amorf halmaza, hanem folyamatosan stabilizálódó, újra s újra megerősítést nyerő történeti tapasztalat.” (uo.) Ugyanezt Lengyel Andrásról is el lehet mondani, még hozzá minden „vegértékével” kapcsolatban. A mindig megművelt habitus ugyanarról a konzervativizmusról árulkodik, mely átment már a polgárosodás folyamatán – mint ahogy nagyon sok konzervatív viszont mintha még mindig a középkorban élne.

Az adatok pontos gyűjtése, a velük kapcsolatos alázat és az őket értelmező jutányosság talán sehol nem látszik olyan világosan, mint a Csáth-tanulmányban. *Csáth Géza kamaszkori antiszemitizmusáról* – szól a cím, és már első megjelenésekor, a *Tiszatáj* 2015/6-os számában is lélegzetviasszafojtva olvastam. Bár próbálom távol tartani magam a histériától, azért engem is megformál az antiszemitizmus mint tiltott gesztus parancsa. Lengyel András azonban, miután alaposan feltérképezi Csáth (és

Kosztolányi) tanuló antiszemitizmusát, a zsidó származású tanárokhoz és diákokhoz való viszonyulásukat – „Ma Révfy (minthogy Didével barátkozom, és együttműködtünk a múlt ülésen a zsidó párt ellen), kihívott magyarból, de kénytelen volt jelest adni” – idézi az egyik „öngólos” megjegyzést a 133. oldalon –, következtetésként azt vonja le, hogy a kamaszkori antiszemitizmust lehet „egy éretlen intellektus környezetétől átvett, ideiglenes tévútjának” tekinteni, de a személyiség „mentális háztartásába” is bepillantathatunk általa, s így már „lényegesen nyugtalanítóbb a helyzet”, hiszen a bűnbakkeresés ostoba és kiúttalan gesztusáról van szó, amely a vizsgált alany egyéniségét is rombolja. (136.)

Mint a legtöbb esetben, az Ady-életmű itt is úgy kerül górcső alá, mint a bimbózó modernizáció legszínvonalasabb és legküzdelmesebb opusa, mely még kevésbé választható el a szerzőtől, mint az írói életművek általában (noha Lengyel természetesen – magaslati konzervativizmusa miatt mondom ezt – egyetlen esetben sem gondolja, hogy az életmű elválasztható írójától). *A világoosság lobogója alatt* című, Ferencz Győző válogatásában 2012-ben a Nap Kiadónál megjelent publicisztikát elemezve a szerző szemügyre veszi, „mikor s hogyan avatkozott bele Ady saját kora intellektuális harcaiba”. (162.) Folyamatosan beleavatkozott persze, de az *Egy kis sétától* kezdve ezek a „bejelentkezések” gócpontokba sűríthetők, és így elemezhetők, a bátorság és az értelem olykor együtt jár, máskor különutas szellemi táncaként. Ez nem úgy értendő, hogy Ady bármikor is ostoba lett volna, hanem úgy, hogy a bátorságára gyakran nagyobb szüksége volt, mint az okosságára, s így vált több megszólalása „tetté”.

Lengyel András kötete világos szerkezetű. Az *Elöljáróban* a szokásos előszó, melyet egy szomorú vallomás tesz egyedivé. A *modernséget megalapozó közös tudás* már a válogatás „kemény témájához” írt előszó. Az *Egy közbevetés: a kommunikáció-technológia szerepéről* négy tanulmánya arról a jelenség-